

Bettina von Arnim

O POLSCE

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3726

50 lat
**Uniwersytetu
Śląskiego**
w Katowicach

Bettina von Arnim

O POLSCE

pod redakcją
Niny Nowary-Matusik
i
Marka Krysia

Redaktor serii: Niemiecka Literatura Kobiet
Renata Dampc-Jarosz

Recenzenci
Jadwiga Kita-Huber
Beate Sommerfeld

Projekt okładki inspirowany stalorytem
Jakoba Fürchtegotta Dielmanna pt.
Das Innere der Paulskirche als Parlamentshaus

Redakcja Katarzyna Więckowska

Projekt okładki Emilia Dajnowicz

Korekta Mariusz Jakosz

Łamanie Marek Zagniński

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3419-6

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3420-2

(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 11,25. Ark. wyd. 9,0.

Papier offset. kl. III, 90 g Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Przedmowa (<i>Nina Nowara-Matusik</i>)	7
„Lubię być tam, gdzie chcę”. Bettina von Arnim – życie i twórczość pomiędzy rzeczywistością a imaginacją (<i>Renata Dampc-Jarosz</i>)	11
Zagadnienia polityczne w <i>Broszurze o Polsce</i> Bettiny von Arnim (<i>Marek Kryś</i>)	27
Bettiny von Arnim <i>Broszura o Polsce</i> – próba (wy)tłumaczenia (<i>Nina Nowara-Matusik</i>)	41
Nota redakcyjna	57
Bibliografia	59
Bettina von Arnim: <i>O Polsce</i>	73
Bettina von Arnim: <i>O Polsce</i> (tłum. <i>Nina Nowara-Matusik</i> , weryfikacja przekładu <i>Marek Kryś</i> , konsultacja językowa <i>Elisabeth Venohr</i>)	74
Bettina von Arnim: <i>Polenbroschüre</i>	124
Indeks osobowy	173
Zusammenfassung	177

Przedmowa

W 2016 roku z inicjatywy dr hab. prof. UŚ Renaty Dampc-Jarosz w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Śląskiego powołano do życia serię wydawniczą Niemiecka Literatura Kobiet. Przedsięwzięciu temu, do którego przyłączyli się śląscy germaniści, badaczki i badacze literatury niemieckiej i zarazem tłumacze, przyświecała chęć przybliżenia polskiemu Czytelnikowi twórczości pisarek niemieckich, tworzących w okresie począwszy od przełomu XVIII i XIX wieku aż po współczesność. Sformułowany ponad rok temu cel nie traci na aktualności: podobnie jak wówczas pragniemy zaznajomić polskiego Czytelnika z osobowością i twórczością pisarki, której dzieła nie ukazały się dotąd w przekładzie na język polski.

Podczas gdy otwierający niniejszą serię tom był poświęcony mniej znanej pisarce niemieckiego romantyzmu – Sophie Tieck-Bernhardi¹ – redaktorzy i autorzy tomu drugiego pragną przybliżyć Czytelnikowi polskiemu autorkę wybitną, zajmującą trwale i niepodważalne miejsce w historii literatury niemieckiej, która wyraźnie zaznaczyła swoją obecność w czasach, w której przyszło jej żyć – Bettinę von Arnim². Taki wybór także tym razem nie jest przypad-

¹ *Sophie Tieck-Bernhardi: Fantazje i marzenia*. Red. R. Dampc-Jarosz, N. Nowara-Matusik. Katowice 2017.

² Mimo że Bettina von Arnim była jedną z nielicznych wówczas pisarek, która ośmieliła się publikować pod swoim własnym nazwiskiem, a nie pod pseudonimem, to dla potomnych miała pozostać przede wszystkim żoną swojego męża, Achima von Arnima: taka właśnie inskrypcja widnieje do dzisiaj na jej nagrobku.

kowy: obie pisarki są wprawdzie reprezentantkami tej samej epoki – niemieckiego romantyzmu (a w przypadku Bettiny również okresu przedmarcowego) – lecz ich, jakże różne, osobowości, krąg oddziaływań oraz wpływ na potomnych każą je sytuować na dwóch przeciwległych biegunach historii niemieckiej literatury kobiet.

Bettina von Arnim, podobnie jak Sophie Tieck-Bernhardi, jest autorką baśni, jednak nie są one jej ulubionym gatunkiem. Von Arnim z upodobaniem eksploatowała formę „księgi listów”³ – epistolarnych powieści o zabarwieniu autobiograficznym. I właśnie jako autorka powieści w listach trafiła do kanonu literatury światowej. Za jej najśłynniejsze dzieło uchodzi *Goethes Briefwechsel mit einem Kinde* [Korespondencja Goethego z dzieckiem, 1835], utwór oparty na autentycznej korespondencji z ubóstwianym poetą, który pisarka okrasiała sporą dozą odautorskiej fikcji, wywołując tym samym niemały skandal (z tej racji jeszcze w XX wieku Milan Kundera w swojej *Nieśmiertelności* złośliwie imputował, iż Bettina wybiła się na znajomości z Goethem⁴). Nie mniej słynna jest powieść *Die Gûnderode* [Gûnderode], utwór będący apoteozą kobiecej przyjaźni i zarazem oryginalny wizerunek romantycznej artystki, oraz *Dies Buch gehôrt dem Kônig* [Ta książka należy do króla] (1843) – książka, na której ukazanie się zezwolił sam król pruski Fryderyk Wilhelm IV, blokując tym samym bardzo prawdopodobną ingerencję aparatu cenzury. Ów zwany „romantykiem na tronie” władca jest jednym z adresatów *Polenbroschûre* (*Broszury o Polsce*)⁵ – tekstu, który, podobnie jak debiutancka powieść pisarki, wywołał w swoim czasie niemałą sensację. Mimo

³ „Księga listów” (niem. „Briefbuch”) nie ma swojego odpowiednika w języku polskim. W otwierającym niniejszy tom artykule Renata Dampc-Jarosz podkreśla, że terminy „powieść epistolarna” i „powieść w listach” nie oddają gatunkowego ciężaru pisarstwa Bettiny von Arnim.

⁴ Por. B. Kozak: *Mistrzynie i uczennica – próba utopii*. „Teksty Drugie” 2003, z. 2–3, s. 356.

⁵ Dane bibliograficzne pierwszego wydania tekstu nazywanego później *Polenbroschûre* są następujące: St. Albin: *An die aufgelöste Preussische National-Versammlung. Stimmen aus Paris*. Paris–Berlin 1849. Więcej na ten temat w artykułach zamieszczonych w niniejszym zbiorze.

że dzisiaj broszura jest nieco zapomniana⁶, to ze względu na zasygnalizowany w tytule temat ma ona dla polskiego Czytelnika wartość szczególną. I właśnie ów polski wątek w twórczości niemieckiej autorki zasługuje bez wątpienia na wyeksponowanie oraz, co za tym idzie, na zaprezentowanie tekstu w wersji polskojęzycznej. Jest to najważniejszy czynnik, który zdecydował o wyborze broszury jako swoistego tekstu-pośrednika między czytelnikiem polskim i niemiecką pisarką. Na jego wyborze zaważyły jeszcze dwie kwestie. Po pierwsze, *Broszura o Polsce* jest utworem w sensie estetycznym, gatunkowym i stylistycznym odmiennym od baśni Sophie Tieck-Bernhardi; jest tekstem mocno osadzonym w rzeczywistości historycznej pierwszej połowy XIX wieku i dzięki temu żywo kontrastującym z wyimaginowanymi, baśniowymi światami wykreowanymi przez Tieck-Bernhardi. Zderzając z sobą te, jakże odmienne, poetyki, pragniemy jednocześnie wskazać na różnorodne formy wyrazu kobiecego pisarstwa epoki romantycznej oraz zasygnalizować pewne, zaznaczające się już na tym etapie historii niemieckiej literatury kobiet, tendencje rozwojowe. Po drugie, o wyborze tego właśnie tekstu zdecydowało przekonanie, że – mimo upływu stuleci – broszura wciąż jeszcze zaskakuje wyjątkową aktualnością. Oddając ją w ręce Czytelnika, mamy nadzieję, że także on dostrzeże ten – w naszym przekonaniu – najcenniejszy chyba walor broszury, tekstu skądinąd niełatwego w odbiorze, będącego jednak bez wątpienia niezwykle i w historii literatury niemieckiej stosunkowo rzadko spotykanym przykładem niemieckiego (i kobiecego) głosu, upominającego się tak żywo i tak bezpardonowo i z tak wielkim zaangażowaniem o wolność i prawa Polaków.

⁶ W cieszącym się dużą popularnością i wznawianym kilkakrotnie monograficznym zarysie epoki romantyzmu autorstwa Eriki i Ernsta von Borries *Broszura o Polsce* nie została wspomniana ani razu, mimo że autorzy podkreślają zaangażowanie Bettiny w wolnościowe dążenia m.in. Tyrolczyków. Por. E. i E. von Borries: *Deutsche Literaturgeschichte*. Bd. 5: *Romantik*. München 2003.

Indeks osobowy

- Alcybiades 82, 132
Amelung Heinz 59, 60
Andres Hans 21, 67
Angermann Erich 38, 67
Arnim Achim von 14, 17, 19, 20, 21, 63, 64, 67
Arnim Armgard (Armgart) von 19, 63
Arnim Freimund von 19
Arnim Friedmund von 19
Arnim Gisela von 19, 62, 63
Arnim Heinrich von 31
Arnim Kühnemund von 19
Arnim Maximiliane von 19
Arnim Siegmund von 19
Arntz Aegidius Rudolph Nicolaus 79, 129
- B**alcerzan Edward 51, 67
Bascoy Lamelas Monsterrat 12, 21, 67
Bäumer Konstanze 15, 67
Bassermann Friedrich Daniel 118
Becker-Cantarino Barbara 11–20, 22, 24, 67
Behrens Katja 18, 19, 20, 67
Berbig Roland 48, 69
Bielas Leon 50
Blum Robert 37, 38, 67, 103, 153, 178
Bodenstedt Friedrich 64
Borries Erika i Ernst 9, 67
Brandenburg Fryderyk Wilhelm von 33
- Brentano Clemens 11, 13, 15–17, 19, 21, 42, 61, 67, 69, 70
Brentano Franz 17, 19
Brentano Kunigunde 16, 17
Brentano Ludovica 16
Brentano Magdalene 16
Brentano Peter Anton 15
Bronfen Elisabeth 60
Brummer Franz 59
Bukowski Piotr 50, 70
Bunzel Wolfgang 43, 57, 64
Bürger Christa 14, 15, 67, 68
- Camphausen Gottfried Ludolf 107, 156
Cavaignac Louis Eugène 115
Christophersen Claudia 43, 64
Cieński Marian 42, 70
Clark Christopher 31, 33, 35, 68
Colomb Friedrich 31, 32
Cornu Hortense 25, 43
Czarnecka Mirosława 41, 68
- D**'Aprile Iwan-Michelangelo 48, 69
d'Esther Carl 80, 129
Dampc-Jarosz Renata 7, 8, 13, 18, 20, 22, 25, 41, 42, 44, 47, 64, 68, 69, 177
Dilthey Wilhelm 54, 68
Dischner Gisela 17, 19, 24, 25, 68
Dobijanka-Witczakowa Olga 41, 50, 52, 53, 64

- Drewitz Ingeborg 13, 15, 16, 19, 20,
22, 23, 24, 68
- Droste-Hülshoff Annette von 18,
70
- Eichendorff Joseph von 13
- Erdmann Elisabeth von 65
- Ernst Paul 60
- Etzoldt Gottfried 43, 44, 64
- Feilchenfeldt Konrad 23, 69
- Feliszewski Zbigniew 22, 42, 68
- Fränkel Jonas 59
- Fuchs Daniela 64
- Gabrisch Anne 63,
- Gajek Bernhard 41, 50–52, 64
- Gersdorff Dagmar von 16, 68
- Gnüg Hiltrud 23, 69
- Goethe Catharina Elisabeth 16–18,
68
- Goethe Christiane von 19
- Goethe Johann Wolfgang von 8,
13, 18, 19, 21–23, 25, 47, 59, 69
- Goozé Marjanne 15
- Gospodarek Tadeusz 65
- Grack Sabine 12, 68
- Grimm Herman 59, 63
- Grimm Jakob 24
- Grimm Wilhelm 24
- Günderode Karoline von 17,
21–23
- Guth Karl Maria 63
- Gutzkow Karl 12, 69
- Habsburg Ferdynand 108
- Hahn Hans Henning 40, 69
- Hahn Karl-Heinz 65
- Härtl Heinz 11, 15, 57, 60, 62, 67
- Härtl Ursula 62
- Herder Johann Gottfried 47
- Heuschele Otto 59
- Heyde Ludwig 60
- Hildenbrandt Fred 59
- Hilmes Carola 14, 68
- Hohenzollern Fryderyk Wil-
helm 108, 158
- Holdenried Michaela 17, 70
- Homer 108, 157
- Huch Ricarda 12, 13, 69
- Hudson-Wiedenmann Ursula 43,
64
- Humboldt Alexander von 43
- Isaakjan Aschot R. 65
- Iser Wolfgang 55
- Isselstein Ursula 23, 69
- Janosch, właśc. Horst Eckert 50
- Janssen Carmen Viktoria 17, 69
- Jarvis Shawn C. 63
- Jentzsch Bernd 63
- Jordis Carl 18
- Julius Gustav 29, 68
- Jurczyk Ewa 13, 69
- Kantorowicz Alfred 59
- Karsch Anna Louisa 18, 70
- Kertbeny Karl Maria (Karl-Maria
Benkert) 64
- Köhler Astrid 48, 69
- Koller Werner 52
- Konrad Gustav 60, 62, 63
- Kowalczykowa Alina 48, 70
- Kowynia Ewa 16, 68
- Kozak Beata 8, 42, 69
- Kozielek Gerhard 42, 70
- Kranzbühler Bettina 62
- Krenn Ruth 64
- Kryś Marek 27, 40, 42, 123, 177
- Krzemieniowa Krystyna 48, 70
- Kuczynski Jürgen 64
- Kundera Milan 8
- La Roche Maximiliane von 15, 18
- La Roche Sophie von 15–18, 47
- Lamartine Alphonse de 112, 115,
161

- Lambrecht Lars 66
 Landfester Ulrike 57, 62, 65
 Levin Rahel 17, 70
 Loster-Schneider Gudrun 16, 69
 Luhmann Niklas 12, 69
 Lüthi Kurt 13, 22, 69
- Łoziński Jerzy 12, 69
- Mallon Otto 62
 Marti Roland 65
 Mattenkloft Gert 23, 69
 Meier Albert 61
 Mereau Sophie 12, 16, 70
 Meyer-Hepner Gertrud 25, 65, 69
 Mierosławski Ludwik 28–30, 32,
 36, 38, 39, 105, 177
 Möhrmann Renate 23, 69
 Molińska-Woykowska Julia 65
 Moreck Curt 61
 Mühlhäuser Matthias 16, 69
 Müller Joachim 62
 Müller-Benrath Erika 60
 Mundt Theodor 12
- Nagelschmidt Ilse 14, 68
 Namowicz Tadeusz 65
 Nathusius Philipp von 21, 67
 Nauwerck Karl 27, 68
 Nowara-Matusik Nina 7, 9, 36, 55,
 123, 178
- Oehlke Waldemar 60, 62
 Oellers Norbert 12, 69
 Orłowski Hubert 39, 40, 42, 46,
 65, 70
- Paulsen Wolfgang 67
 Peitsch Helmut 48, 69
 Petöfi Alexander 64
 Pfuel Ernst Heinrich Adolf von 36,
 86, 104, 111, 136, 153, 154, 178
 Phillips Adolph (Starszy) 80, 129
 Polsakiewicz Roman 65
- Potępa Maciej 49, 54, 70
 Pückler-Muskau Hermann von 64
 Püschel Ursula 35, 36, 38, 43, 44,
 46, 48, 57, 61, 64, 66
- Radetzky Joseph 106, 155
 Raich Johann Michael 44, 68
 Rakowski Kazimierz 30, 70
 Ranke Leopold von 20
 Roßbeck Brigitte 12, 70
 Ruchniewicz Krzysztof 36, 43, 66
- Sauerteig Kay 17, 70
 Savigny Friedrich Karl von 16,
 21, 25
 Schäffer-Bernstein Friedrich Ferdi-
 nand Wilhelm von 101, 151
 Schillbach Brigitte 43, 64
 Schinkel Karl Friedrich 20, 63
 Schlegel Dorothea 11, 44, 68
 Schlegel Friedrich 11, 21, 44, 47,
 48, 70
 Schlegel-Schelling Caroline 11, 12,
 44
 Schleiermacher Friedrich 20, 49,
 50, 54, 70
 Schmidt Siegfried 66
 Schmitz Walther 57, 61–63, 66
 Schröder Rudolf Alexander 20,
 67
 Schultz Hartwig 24, 60, 66, 68
 Schümann Daniel 65
 Seele Astrid 18, 70
 Segebrecht Wulf 60
 Seidel Ina 47, 70
 Söhn Gerhart 18, 70
 Sommerfeld Beate 52, 70
 Staff Ilse 60
 Stefański Walenty 28
 Steig Reinhold 60, 62
 Steinsdorff Sibylle von 57, 61–63,
 66
 Susman Margarete 13, 20, 70
 Szela Jakub 44

- Szewczyk Grażyna Barbara 13, 47, 64, 69
Szyrocki Marian 42, 70
- Tieck-Bernhardi Sophie (Knorring) 7–9
Tischendorf Käte 18, 68
- Varnhagen Rahela 12, 20
Varnhagen von Ense Karl August 20, 43
Veit Johannes 44, 68
Veit Philipp 44, 68
Voigt-Reetz Konstantin Bernhard von, właśc. Voigts-Rhetz Konstantin Bernhard von 101, 151
Vordtriede Werner 61, 67
- Waldeck Benedikt 79, 129
Wawrzyniak Zdzisław 49, 70
- Weber Ernst 61
Werner Hans Georg 43, 45, 47, 66, 70
Wesselhöft Christine 22, 23, 70
Wieland Christoph Martin 16
Wiesel Pauline 17
Wilhelm Fryderyk III 27
Wilhelm Fryderyk IV 8, 24, 30, 34, 36, 178
Willisen Karl Wilhelm von 32, 37, 101, 104, 105, 107, 154–156, 178
Windischgrätz Alfred 109, 158
Wirsing Sybille 70
Wolf Christa 14, 17, 60, 70
Wrangel Friedrich von 119
- Zdrada Jerzy 28, 32, 34, 70
Zieliński Zygmunt 30, 33, 35, 70
Zybura Marek 36, 43, 65, 66

Bettina von Arnim: *Polenbroschüre*

Zusammenfassung

Der zweite Band der am Institut für Germanische Philologie der Schlesischen Universität in Katowice gegründeten Reihe *Niemiecka Literatura Kobiet* [Deutsche Literatur von Frauen] ist einer der bekanntesten Schriftstellerinnen der deutschen Romantik und des Vormärz gewidmet – Bettina von Arnim. Im Zentrum des Bandes steht die erste polnische Übertragung des polenfreundlichen Essays *Polenbroschüre*. Der im Jahre 1849 veröffentlichte Text weist immer noch überraschend aktuelle Züge auf und ist ein außerordentliches Beispiel – in der Geschichte der deutschen Literatur eher selten vorkommenden – einer deutschen (und zugleich weiblichen) Stimme, welche sich so vehement, so ohne Umstände und mit solch großem Engagement für die Freiheit und die Rechte der Polen einsetzt.

Neben der Übertragung ins Polnische enthält die vorliegende Publikation drei Beiträge: der einführende Beitrag von Renata Dampc-Jarosz bringt eine synthetische Darstellung der literarischen und sozialen Tätigkeit von Bettina von Arnim. Als Vertreterin der deutschen Romantik setzte sie die Idee des *Leben schreiben* praktisch um, indem sie autobiographische Motive aufnahm und sie literarisch bearbeitete. Die Begeisterung für Goethe, die schöpferische Freundschaft mit einer anderen Dichterin der deutschen Romantik – Karoline von Günderrode – sowie vielfältige Kontakte zu künstlerischen Kreisen prägten bedeutend ihre schriftstellerische Begabung. Der Artikel schreibt Bettine in das kulturelle Feld ein, wobei sein Einfluss auf den Prozess der Herausbildung des schöpferischen Selbstbewusstseins und der Selbstverwirklichung hervorgehoben wird. Der Beitrag von Marek Kryś zeichnet den historisch-politischen Hintergrund der *Polenbroschüre* nach. Eingegangen wird auf die Politik Preußens in dem besetzten Großpolen und auf die Aktivitäten der sich ihr widersetzen den Polen (darunter vor allem Ludwig Mierosławski). Des Weiteren wird über die Märzrevolution von 1848 und über deren Folgen für die geopolitische Lage in Großpolen reflektiert. Außerdem bringt

der Artikel Informationen über andere wichtige Protagonisten dieser Ereignisse näher, wie der König von Preußen Friedrich Wilhelm IV., die Generäle Ernst Heinrich Adolf von Pfuel und Karl Wilhelm von Willisen sowie der Revolutionär Robert Blum. Im letzten Beitrag unternimmt Nina Nowara-Matusik den Versuch der literaturhistorischen Verortung der *Broschüre*; darüber hinaus wird die Entstehungsgeschichte des Textes und ansatzweise seine Rezeption skizziert, wobei besonderes Augenmerk auf stilistische Merkmale der *Broschüre* sowie ausgewählte Probleme ihrer Übertragung ins Polnische gerichtet wird.